

Atatürk'ün Askeri Dehası

78'inci Vefat Yıldönümünde Anma Konuşması

PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR

10 Kasım 2016
Ankara

Atatürk'ün Askeri Dehası

78'inci Vefat Yıldönümünde Anma Konuşması

Öğdülmiş'in töre ve usül anlatımı:
Eğer sana ordu başına geçmek kısmet olursa,
Ey mert yiğit, cömert ve uyanık dur.
Kutadgu Bilig, No: 4138.

Atatürk'ün ofisinde uzun yıllar çalışan Profesör Yusuf Hikmet Bayur; 1926 yazında bir akşam Reiscumhur'undâhi kavramını şu şekilde tanımladığını aktarmıştır:

“Dâhi odur ki ileride herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ilk ortaya koyduğunda herkes onlara delilik der.”¹

Atatürk bunu söylerken hadiseleri doğru yönlendirmek için direnen ve haklılıkları ortaya çıkan kişilerin çabalarının ilk anda çılgınlık olarak değerlendirildiğini kastetmiştir ve büyük olasılıkla Çanakkale deniz harekâtında düşmanın çıkarma yeri konusunda ordu komutanıyla arasında geçen tartışmayı hatırlamıştır.

Onun burada anlatmak istediği Fransızca “intuition” kavramı (=önceden sezmiş) olmalıdır.

Dâhi kavramını açıklarken bu kavramı benimseyen pek çok otorite vardır.

Günümüzün gözde konularından inovasyon ve yaratıcılık alanında ünlü isimlerinden Michael J. Gelb'in dâhilerin bakış açılarıyla ilgili değerlendirmesi de Atatürk'ünki gibi bir tanımın yerindeliğini ortaya koymaktadır.

Çok satılan eserlerin sahibi ve popüler konuşmacı *Dehânızı Keşfedin* adıyla Türkçe'de de yayımlanan eserinde şunu söylemektedir:

“Dâhiler, muhteşem bir kavrayış, sezgi, ilham, düşünce veya inançlar yoluyla her şeyi farklı bir perspektiften görür veya algırlar. Onların yeni perspektifi, karışık konulmazlığı zamanla ortaya çıkan öyle farklı bir görüş açısı sağlar ki, bir daha hiçbir şeyi eskisi gibi göremeyiz. Onların görüş açısı bizimkinden çok daha geniş bir alanı kapsar. Bu olağanüstü başarının sırrı, dâhilerin ayrıntılar arasında bağlantılar kurup, sığ bir bakış açısıyla görülemeyecek derin ilişkileri keşfetmesinde yatar.”²

Kahramanımızın harp alanlarında dimağına yansıyan olayları nasıl değerlendirdiği bilinir ama onları düşünme yöntemi veya bir diğer söyleyişle kritik kararlarını belirleyen sürecin dinamikleri üzerinde pek konuşulmaz.

Çünkü bu ikincisi onun dimağı ve karar yöntemi üzerine bilgi sahibi olmayı zorunlu kılar.

Bunun için ya, onun yanında bulunmak, onu yakından tanımak, izlemek ve gözlemler yapmak gerekir veya bunu yapabilenlerin yazdıklarını incelemek gerekir.

Atatürk'ün dehâsı hakkında literatürde saydığım özelliklere sahip ve yetkinlik sınırının üstünde diye sınıflandırabileceğim iki monografi bulunmaktadır.

¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 1990), s. 340.

² Michael J. Gelb, *Dehânızı Keşfedin*, (İstanbul, Boyner Y., 2003), s. 9.

Her ikisi de Atatürk'le tanışmış ve onun hakkında gözlem imkânlarına sahip şahsiyetlerin kaleme aldıkları bu monografilerden ilki, 1943 yılında; ikincisi, 1945 yılında yayımlanmışlardır.

İlk önce 1943 yılında tıp doktoru Rükneddin Fethi Olcaytuğ tarafından yayımlanan *Atatürk Hakkında Bazı Düşünce ve Tahliller* adlı monografiden söz edeceğim.³

Atatürk'ün dehâsı hakkında Doktor Rükneddin Fethi Olcaytuğ'un gözlemlere dayalı tanıklığı şöyledir:

“Atatürk'te dikkat, hafıza (bellek), muhakeme (hüküm verme), istidlâl (sonuç çıkarma), idrak (anlama) ve irade (isteme) melekeleri (becerileri) harikulâde bir kıymette ve hususiyettedir.”⁴

Bu tür değerlendirmeyi hiçbirimiz yapamayız; çünkü onu tanımadık, bilgilerimiz tamamen okuduklarımıza veya anlatılanlara dayanıyor.

Söz konusu monografinin bir özelliği daha var: Yazar, dehâ ve dâhi kavramlarına dair literatürü süzgeçten geçiriyor ve gerekli tanımları zengin örneklerle okuyucuya sunuyor.

Doktor Rükneddin Fethi Olcaytuğ'dan gözleme dayalı monografisinde şöyle yazmıştır:

“Büyük adamın fotoğrafı kolay çekilir; birkaç fırça darbesiyle güzelleştirilir veya kolay karikatürize edilir. Boyu, posu, soyu soppu kolay incelenir.”

“Ancak bu dehânın yattığı ve doğduğu evi yani Osmanlıca bir tabirle 'Cümle-i ruhiye ve dimağiye'sini tanıtmak hiç de kolay değildir. Hâlbuki dâhinin asıl çehresi budur.”

“Üstün adamın idrak antenleri nerelere bağlıdır ve ne gibi hususiyetlere maliktir? O idrak antenleri her dehâda ayrı bir orijinalite göstermiştir. Mesela bu idrak antenleriyle Mevlâna his âlemine dalmış; Sinan ölçülerin ahenkli dünyasına girmiş, Markoni gizli kalmış sesleri aramış; Rousseau, Nietzsche, Marx cemiyetin harim koynuna sokulmuş; Edison hep ışığı kovalamıştır. (...).”

“Şu hâlde dâhinin dimağında toplanan harici ihsaslara o harikulade şahsi boya ve çeşniyi vererek, normal adamı hayrete düşüren yeni terkip ve inşayı yaptıran nedir?”

“Daha doğrusu dehâyı hangi ruh ve şuur melekesi karakterize eder? Dikkat, hafıza, muhakeme, muhayyile, irade mi?”

“Dikkat melekesini fazla kıymetlendirenler olmuştur.”

“Mesela Bergson, 'Dehâ uzun ve devamlı bir dikkattir; William James, 'Dehâyı yaratan dikkattir,' demiştir. (...).”

“Dehâ belki daha ziyade bu ruhi melekelerin terkihi bir üstünlüğüdür. (...) Mesela Mozart'ın müthiş ses hafızasıyla; Edison'un mahkemede ismini unutacak kadar hafıza fakirliğine düşüşü ne kadar dikkate değer.”

Doktor Rükneddin Fethi Olcaytuğ monografisinde Atatürk hakkında şunları yazmaktadır:

“Atatürk'te dikkat, heyecan, muhakeme, istidlâl (bir şeyden sonuç çıkarma) idrak (kavrama) ve irade melekeleri harikulade bir kıymette ve hususiyettedir.”

“His ve heyecan dünyası normal hudutlardan çok daha geniş ve derindir. Bütün hayatı boyunca ruh yapısının hâkim boyaları bunlardır. Onun bu üstün ruh melekeleri hiç aksamadan ve kendisini hiç aldatmadan nefis bir sadakatle daime dehâsına hizmet etmiştir.”

“Atatürk bütün duygularıyla bir ağacın kökü ve dalları gibi yaşadığı devrin topraklarına ve havasına dalmıştır.”

³ Rükneddin Fethi Olcaytuğ, *Atatürk Hakkında Bazı Düşünce ve Tahliller*, (İstanbul, 1943), 80 sayfa.

⁴ Rükneddin Fethi Olcaytuğ, *Atatürk Hakkında Düşünce ve Tahliller*, s. 30.

“Köküyle tarih ve geleneklerden, yapraklarıyla yaşadığı devrin bütün esintilerinden müteessir olmuş (etkilenmiş) hassas bir sismograf gibi en küçük bir sosyal kıpırdanışı bile sezmiştir.”

“Bütün bu ihsasların (duyumların) kendi şuur âleminde aldığı yeni terkip ve inşada harikulade bir hususiyet vardır. Asıl dehâsı da burada kendini göstermektedir.”

“Hiçbir duygu onda şuur istasyonlarında dinlenmeden, süzülmeden soğukkanlı itidal (uygunluk) nöbetçilerinin damgasını yemeden bir refleks tezahürü ile dışarı aksetmemiştir.”

“Duygularının topladığı ihsaslardan (duyumlardan) kendi şuur kompleksinde ördüğü yeni nesîç (dokunmuş şey) ve bunun kararla aksiyon haline geçişindeki üstünlük muvaffakiyetini hazırlayan sebeplerden başlıcalarını teşkil eder. Çünkü Atatürk'ün müstesna kıymette olan istidlal (bir şeyden sonuç çıkarma) ve idrak (kavrama) melekelerine yine harikulade üstün seviyede olan muhakeme terkip ve inşa kabiliyeti eklenmiştir.”⁵

Ne yazık ki zamanımızdan 73 yıl önce yayımlanmış ve (yazarı eserini yayımladıktan hemen sonra öldüğü için olmalı) bu önemli monografi unutulmuştur.

Bu anma konuşmasında sizlere hatırlatmak istediğim ikinci monografi 1946 yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yayımladığı *Atatürk* adlı incelemedir.⁶

Önce monografinin yazım hikâyesi hakkında kısa bilgi vereyim.

1938 yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu Prag'da elçidir ve Atatürk'ün ölümü haberini aldığı anda Kahramanımızın dimağının derinliklerine bir tür psikolojik tahlil denemesi yapmaya yeltenmiştir; şöyle diyor:

“Atatürk'ün o zamanlara ait bu psikolojik tahlilini, bir takım hayali tahminlere göre değil, bizzat, kendi ağzından dinlediğim ve yakınlarının ona dair söyledikleri hatıralarından ilham alarak yapıyorum.”

Yazmaya başladıktan birkaç hafta sonra -1938 Aralık biterken- monografiyi tamamlamıştır.

Bu monografinin altı başlığından biri Kahramanımızın “Dâhiliği” üzerinedir ve bizi en fazla ilgilendiren bölümdür; şöyle yazıyor:

“(…) Önce salâhiyet ve mesuliyeti kendi eline alıp tehlikeye ondan sonra atılacaktır. Bu hareket, bir cüretin değil, korkunç ve endişe verici bir zekâ ‘lucidite’sinin alâmetidir. Bunun aydınlığında şimdiden kendi alın yazısını okuyor ve kendi kabiliyet ve iktidarının hudutlarını ölçüyor. Artık hayatında eskiden beri beklediği karar saati çalmıştır. Devrin kara bulutları arasında bir batıp bir çıkan şu ufuktaki parlak yıldız onun yıldızıdır. Kendi kendisine emrediyor: Yürü! Ve sonu ebediyete dayanan şan ve şeref şehranına (yoluna) ilk adımını atıyor. Bu kararı vermek için tam otuz beş yıl bekledi. Dehâ, uzun bir sabırdır. Fakat sadece sabır neye yarar? (...)”⁷

Burada otuz beş yıldan kasıt, tahmin etmişsinizdir; yıllardır, askeri okullarda, karargâhlarda, manevralarda, askerîharekâtlarda kendisini yetiştiren bilgili ve gözü pek savaştının 35 yaşında Çanakkale Cephesinde katıldığı “Büyük Sınavı”dır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu daha sonra şöyle devam ediyor:

“Genç Mustafa Kemal’in ilahî instenktleri (içgüdüleri) de denilebilir ki, (...) sessiz bir yeraltı faaliyetiyle durmaksızın çalışarak kendi dehâsının emsalsiz ve sağlam mimarisini kurdu. Yani fitrattan (doğuştan) aldığı müstesna malzeme ile kendi kendini yeniden yarattı.”

“Buraya kadar dehânın nasıl tekevvün (nasıl vücuda geldiğini) ve teşekkül ettiğini (oluşturduğunu) gördük. Bundan sonra onun fiil sahasındaki gelişmelerine şâhit olacağız. Fiil ve

⁵ Rükneddin Fethi Olcaytuğ, *Atatürk Hakkında Bazı Düşünce ve Tahliller*, s. 14, 27-31.

⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, (İstanbul, Remzi K., 1946), 122 sayfa.

⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, s. 59.

hareket sahası, yani objektif âlem, hiçbir hesap ve kitaba sığmayan meçhul 'donnee'ler ve insanı gafil avlayan hadiselerle doludur.”

“Büyük Yunan filozofu, hikmet [bilgelik] (sagesse)'in yegâne düsturu olarak, 'kendi kendini öğren, bil,' vecizesini söylemiş. Mustafa Kemal Paşa hassaten 'Çanakkale' imtihanından sonra kendini çok iyi öğrenmiş; nefsine hâkimiyeti azami haddine ermişti. Muharip kabiliyetinin nelere kadir olduğunu biliyordu. Bundan başka Türk askerinin fedakârlığına, kahramanlığına da büyük itimadı vardı. Fakat bu iki 'malum'dan yüzlerce 'meçhul'ün keşfine giden yollar epeyce dolaşıktır. Bahusus ki (bundan başka) 1919 yılında mevzubahis olan (söz konusu olan) dava, yalnız askeri ve sevkulceysi (stratejik) bir dava olmaktan uzaktı. Türk milleti yalnız harp kaybetmiş değil; politik, askeri ve sosyal bir intihama (yıkılışa) da uğramıştır. Mukadderatı (kaderi) galip imparatorlukların haşin ve çetin pençesinde bir kırık oyuncak haline girmiştir. Avrupa'nın diğer iki büyük imparatorluğu (bizim eski müttefiklerimiz) bu pençenin içinde sessizce ezilip hurdahaş olalı daha bir yıl geçmemiştir. Bu pençe, kürreiarzı (yeryüzünü), bir yumuşak pasta gibi, dilim dilim koparıp durmakta ve bir semai afet halinde kâinatı şekilden şekle sokmaktadır. Bu müthiş iradeye öteden beri ram olmaya alışmış Osmanlı Devleti'nin enkazı arasından bir Türk Generalinin çıkıp da bir avuç 'bakıyyettüsüyufı' (kılıç artığıyla) buna karşı koymayı düşünmesi de ne tehlikeli bir deliliktir. İşte bu noktada, Mustafa Kemal'i yakından tanımayanlar Lombroso'ya kolaylıkla hak verirler ve dehânın cinnetle bir olduğuna hükmedebilirler. Fakat biz ki onun ne kadar realist ne kadar ölçülü bir zekâyâ sahip olduğunu biliriz; bu basit ve ampirik hükümden tevakki edeceğiz (çekineceğiz) ve onun akla hayret verici bu cüretini izah için cinnet kelimesinin yerine, gene dehânın en tipik vasıflarından biri olan 'intuition' tabirini kullanacağız. Eski mantık ve felsefe kitaplarında 'istidlal', 'teferrüs', 'hades' sözleriyle ifade edilen 'önceden sezış' hassası, bize Mustafa Kemal'in yalnız bu cüretini izah etmez; onu takip eden daha birçok tehlikeli işlerdeki muvaffakiyetinin (başarılarının) kemer kilidini (temel anahtarını) verebilir.”⁸

İlginçtir; 1940'lı yıllarda Türk tıp çevrelerinde bu tür incelemelere yöneliş vardır.

1944 yılında önde gelen psikiyatri hocalarından Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay'ın bu alanda önemli bir tebliğ yayımladığını biliyoruz.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuasının ilk sayısında basılan incelemenin başlığı “Tarihî Şahsiyetlerin Karakterolojik Tetkikleri” şeklindedir.

Ünlü psikiyatrist Fahrettin Kerim Gökay kullandığı yöntemi şöyle açıklamıştır:

“Bu tebliğimde (...) daha ziyade tebellür ettirmek (billurlaştırmak) istediğim doğrudan doğruya tabii olarak tanıdığımız insanların haiz oldukları seciyeler kendi eserleri üzerinde rol oynuyor mu? Bu hususta ölçü olarak dostum Kretschmer'in tasnifini umumi hayata en ziyade kabili tatbik buldum. [9] Yirmi seneye yakın zamandır çevremi bu zaviyeden tetkik ediyorum. (...)”

“Bunların ruhi bünyeleri ile beden yapıları arasında da çok sıkı münasebet vardır. Beden yapılarında iskeletlerinin teşekkül tarzı, iç bezi ifraz sistemlerinin, vejetatif sistemlerinin çalışması rol oynamaktadır. İrsiyet'in büyük tesiri olmakla beraber karakterin dinamik bir şekilde inkişaf ettiği ve hayatın muhtelif devirlerinde terkinin nispeti değiştiği muhakkaktır. Bunu hayat seyirlerini tetkikle öğreniyoruz. Hayata gözlerini kapamış insanların bıraktıkları eserleri, fotoğrafları, biyografileri, bu konuda çalışma materyalini teşkil etmektedir. (...)”¹⁰

⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, s. 59 ve 60-61.

⁹ Alman psikiyatrist Ernst Kretschmer (1888–1964).

¹⁰ Fahrettin Kerim Gökay, “Tarihî Şahsiyetlerin Karakterolojik Tetkikleri”, s. 3406-3407

Ne var ki; ünlü psikiyatristin yirmi yıl boyunca sürdürdüğü incelemesinde pek çok Türk şahsiyetin isimleri bulunduğu halde Atatürk konu edinilmemiş(veya saygı nedeniyle) onun hakkında teşhise yer verilmemiştir.

Türk tıp dünyasında bu alanda çalışan ikinci bilim insanımız; Psikiyatri Profesörü Rasim Adasal (1902–1982)'dir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde çağdaş psikiyatrinin kurucularından Rasim Adasal 1932'den itibaren İstanbul Gümüşsuyu, Erzincan, Erzurum Mareşal Çakmak ve Balıkesir asker hastanelerinde nöropsikiyatri uzmanı olarak hizmet vermiştir. İstanbul'da bulunduğu sıralarda İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Psikoloji bölümünü de bitiren Adasal, 1943 yılında Ankara'ya taşınan Gülhane Askeri Tıp Akademisi Nöropsikiyatri Kliniğinde ve 1972 yılında emekliliğine kadar Ankara Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniğinde çalışmıştır.¹¹

Psikiyatri Profesörü Rasim Adasal'ın 1973 yılında *Yeryüzü Tanrıları, Liderler ve Liderlik Psikolojisi* adıyla yayımlanan incelemesinin önsözünde ilginç bir bilgi notu bulunmaktadır; şöyledir:

“İkinci Dünya Savaşının sürdüğü ilk üç yılı esnasında Erzurum'da Mareşal Çakmak Hastanesinde Ruh ve Sinir Hastalıkları Uzmanı olarak çalışıyordum. Orada askeri mahfilde (Kahramanlar Psikolojisi) başlığı altında birkaç konferans vermiştim.”¹²

Demek oluyor ki; İkinci Dünya Harbi yıllarında Erzurum'da Mareşal Çakmak Askeri Hastanesinde askeri doktorlarımız “kahramanlar psikolojisi” konusunda seminerler düzenlemişlerdir.

Ne yazık ki onların seminer tartışmalarından aktarabileceğimiz bir doküman (şimdilik) bulunmamaktadır.

Thomas Carlyle'ının *Kahramanlar* adlı ünlü eserinin Türkçe'de yayımlanması da 1940'lardadır (1943); dönemin efsanevi Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in ısrarıyla bu eserin Fransızcasından (orijinali İngilizce idi, 1841) tanınmış yazar Reşat Nuri Güntekin tarafından yüz yıl gecikmeli tercümesi gerçekleştirilmiştir. İskoçyalı bilgin bu eserinde Napolyon, Cromwell, Jean Jacques Rousseau, Johnson, Burns, Dante, Shakespeare, Hz. Muhammed, Knox, Luther ve Odin üzerine değerlendirmelerini yazmıştır.

1881'de Atatürk'ün doğduğu yılda vefat eden ve *Schiller'in Hayatı, Fransız İhtilali* (3 cilt), *Prusya Kralı II'inci Fredrick* (22 cilt) gibi eserlere de imza atan Chelsea Bilgesi'nin *Kahramanlar* adlı eserinde temel tezini şöyle açıklamıştır:

“Benim fikrimce dünya tarihi, insanın bu dünyada başardığı şeylerin tarihi, esas itibarıyla yeryüzünde çalışıp çabalamış büyük adamların tarihidir. Bu büyük adamlar insanların kılavuzu, genel insan topluluğunun yapmaya ve erişmeye çalıştıkları şeyin modelcileri, modelleri ve geniş manasıyla yapıcıları olmuşlardır.”¹³

İkinci Dünya Savaşı yıllarının etkisiyle olmalı; Kara Avrupası'nda olduğu gibi Türkiye'de bir rüzgâr vardır; bu tür eserler pek çok insanın ilgisini uyandırmaktadır.

1946 yılında Ali Kadri Anıt'ın *Kafa ve Talih Dünya Yüzünde Tarih Yaratan Simalar (Meşhur Adamların Tahlilleri)* adlı ve o yıllarda ilgiyle okunan ansiklopedik derlemesi yayımlanmıştır.

Ali Kadri Anıt bu derlemesinin önsözünde hedefini şöyle açıklıyordu:

“Sayın okuyucularıma bir fikir vermek endişesiyle yazmayı tasarladığım bu kitapta, harp ve ihtilâlleri yaratmış kahramanların, dehâ ve talih bakımından ne halde bulduklarını izaha çalışarak, sebep oldukları hareketlerin müspet veya menfi şekildeki neticeleri bakımından ruhi temayüllerini meydana çıkarmaya çalışacağım. (...).”

¹¹ Işık Sayıl, “Biyografi: Prof. Dr. Rasim Adasal”, *Kriz Dergisi*, Sayı 7 (2), s. 37-41.

¹² Rasim Adasal, *Yeryüzü Tanrıları Liderler Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi*, (Ankara, 1979), s. 11.

¹³ Thomas Carlyle, *Kahramanlar*, (Çev. Reşat Nuri Güntekin), (İstanbul, Semih Lütfi K., 1943), s. 2-3.

“1939 senesi eylülünde başlamış olan İkinci Cihan Harbinde şâhidi olduğumuz hadiselerin idaresini ellerine alan hükümdar ve hükümet adamlarının dehâsından kabiliyet ve talih yardımlarının belirtilerini incelemek bu eserimizin neşrine bir sebeptir. Milattan önce 3400 sene evvelinden Miladın 1945 senesine kadar geçmiş ve yaşanmış günlerin olagelen mühim hadiselerin bir idareci insan elinde ne hale geldiklerini ve o idarecinin talih ve şans cephesinden ne derece muvaffak olduğunu anlatmağı dünya cemiyetlerine pek ehemmiyetsiz bir yardım bakımından lüzumlu buldum.”¹⁴

Ali Kadri Anıt'ın ansiklopedik derlemesinde diğer bazı Türk şahsiyetlerle birlikte Atatürk de yer verilmiştir.

Atatürk hakkında yazılan kısım başarılı bir kronolojik yaşam öyküsüdür; psikolojik ve pedagojik bir tahlil değildir (s. 232–243).

1940'larda ortaya çıkan bu yönelişten kırk yıl sonra “Atatürk'ün Askeri Dehâsi” konusu mezun olduğu Harp Akademilerimizin ilgi alanına girmiştir:

1987–88 Eğitim ve Öğretim Yılı Harp Akademileri Açılış Dersinde (E) General Nurettin Türsan “Atatürk'ün Askeri Dehâsi” konusunu işlemiştir.

General Nurettin Türsan bu konuyu üç şekilde incelemenin mümkün olduğunu düşünmüştür.

Birincisi; Askeri yaşamını (biyografisini) ayrıntılı olarak yazmak ve bu yoldan askeri düşünce ve dehâsını ortaya koymak;

İkincisi; Askeri yaşamını evrelere ayırmak ve öyle incelemek;

Üçüncüsü; Askerlik ve komutanlık mesleğinin kendine özgü kuram, kural ve özelliklerini teker teker ele almak ve bir sonuca ulaşmak.

Bu ise iki yoldan yapılabilirdi:

Ya sadece komutanlık niteliklerini, sanatını; örnek olarak inisiyatif, sorumluluk, karar verme, cesaret, tedbirlik, önderlik ve daha başka özellikleri olan komutanlık sanatının dalları içinde Atatürk'ü aramak;

Veya klasik askeri literatürün kabul ettiği ve genel olarak stratejik ilkeler sayılan ve harbin prensipleri adı verilen (hedef, taarruz, sıklet merkezi, kuvvet tasarrufu, manevra, emir ve komuta birliği, emniyet, baskın, sadelik, inisiyatif) ilkeleridir ki bunları teker teker incelemek suretiyle de Atatürk'ün askeri dehâsını aramak mümkündür. Esasen Atatürk de savaşlarda bu ilkeleri yerine göre uygulamıştır ve komutanlık sanatı da budur.¹⁵

General Nurettin Türsan'ın kendisi Atatürk'ün askeri dehâsının analizi için onun askeri yaşamının evrelere göre düşünce ve eylemlerinin ve dolayısıyla askeri dehâsının anlaşılabilirliğini esasen bu yöntemin daha önce de Orgeneral Ali Fuat Erden'in *Atatürk* adlı monografisinde kullanıldığını vurgulamıştır.¹⁶

Aynı yöntem Korgeneral Suat İlhan'ın alanında ün kazanan *Atatürk ve Askerlik* adlı eserinde de kullanılmıştır.¹⁷

Büyük Atatürk'ün vefatının 78'nci yıldönümünde “Atatürk'ün Askeri Dehâsi” konulu anma konuşmamda izleyeceğim yol ise biraz farklıdır.

Yüksek huzurunuzda neden bu şekilde farklı bir yola girmek zorunda kaldığımı açıklamak isterim.

Bunun iki nedeni bulunmaktadır:

¹⁴ Ali Kadri Anıt, *Kafa ve Talih Dünya Yüzünde Tarih Yaratan Simalar (Meşhur Adamların Tahlilleri)*, s. 4-5.

¹⁵ Nurettin Türsan, “Atatürk'ün Askeri Dehâsi”, s. 2.

¹⁶ Ali Fuat Erden, *Atatürk*, (İstanbul, Burhanettin Erenler M., 1952).

¹⁷ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik*, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 1990).

Birincisi önce “dehâ” kavramı ile “askeri dehâ” kavramı arasında benzerlik ve farklılıklar vardır (var mıdır) sorusuna yanıt aradım; farklılıklar olduğunu düşünüyorum.

Şöyle ki; “askeri dehâ” harp alanlarında ortaya çıkıyor ve sonuçları itibarıyla bir ordunun, bir milletin kazanması veya kaybetmesi gibi büyük kitleler açısından son derece hayati konuları ilgilendiriyor.

Küçümseme anlamında kullanmıyorum heykeltıraşın veya bestekârın kendi alanlarında ortaya koydukları performans fazlasıyla şahsidir.

Bu nedenle “askeri dehâ” kavramını anlamak isteyenler mutlaka “harp” veya “çatışma” alanında dolaşmak ve oralarda akıl yürütmek, düşünmek zorundalar...

Ben şahsen Tıp Doktoru Rükneddin Ferit Olcaytuğ ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun veya onların çağdaşı pek çok Türk entelektüelinin Clausewitz ve eseri hakkında uzmanlık derecesinde bilgi sahibi olduklarını sanmıyorum.

Eğer askerlik mesleğinden olsalardı belki böyle bir tanışıklık mümkün olabilirdi ve bu monografileri nasıl bir şekil alırdı doğrusu merak ediyorum.

Çünkü dehâ ile askeri dehâ arasında hayli önemli farklılıklar var ve her iki tanışımız da bunların iklim olarak uzağında bir yerde bulunuyorlar.

Fakat gözlem güçleri ve tanımlama yetileri onların sonraki kuşaklara böyle iki başarılı monografi bırakmalarına yetiyor.

Rastlantı değildir; Clausewitz ünlü klasiğinde “harbin doğası”nı anlatırken önce “askeri dehâ” kavramını açıklamıştır.¹⁸

Vurgulamak isterim ki, “askeri dehâ” konusunda en başarılı anlatım onun tarafından kaleme alınmıştır.

Onun “askeri dehâ” bölümünü okumanızı tereddütsüz salık veririm.

Burada çok kısa özetleyeceğim.

Clausewitz'e göre belli bir ustalıkla yürütülmesi gereken her özel faaliyet, aklın ve ruhun özel yeteneklerine muhtaçtır. Bu özel yetenekler, yüksek bir düzeye çıkmış ve olağanüstü faaliyetlerle kendilerini belli etmişlerse, işte bunları meydana getiren akıl *Deha*'dır. Bununla birlikte akıl ve idrak güçlerinin yüksek askeri dehâda hangi ölçüde payı vardır sorusu da önemlidir ve yazar bunu yani harbin içinde geliştiği atmosferi oluşturan dört hususla açıklamıştır:

Birincisi; harp bir tehlike alanıdır, o halde cesaret, muhariplerin her şeyden önce gelen ilk niteliğidir.

İkincisi; harp bedensel çabalar ve acılar alanıdır. Bunların altında ezilmemek, mahvolmamak için vücudunun ve ruhunun, bunlara karşı insanı kayıtsız kılan doğuştan veya eğitimle elde edilmiş belli bir güce sahip olması gerekir. Bu niteliklere sahip ve sağduyusunu kendine kılavuz edinmiş bir insan, artık yetenekli bir harp aracıdır. Vahşi veya yarı uygar halklarda bu niteliklere genellikle daha çok rastlanır. (=profesyonellik).

Üçüncüsü; harp belirsizlik alanıdır, harpte harekât üzerine bina edilen şeylerin dörtte üçü, az veya çok, büyük bir belirsizlik sisi içindedir. O halde harpte öncelikle, sezgiyle gerçeği bulup çıkarmak için ince ve derinliğine nüfuz eden bir zekâyı ihtiyaç duyulur. (=geleceği sezgi ve öngörü gücü).

Sıradan bir zekâ, bir kez tesadüfen gerçeği bulabilir; bir başka sefer olağanüstü bir cesaret, zekâ eksikliğinden doğan hatayı telafi edebilir; fakat orta derecedeki başarıların çokluğu, zekâ noksanlığını daima gün ışığına çıkarır.

Dördüncüsü; harp, şans ve tesadüfler alanıdır. İnsan faaliyetlerinin hiçbirinde bu davetsiz misafire harpteki kadar yer verilmez; çünkü başka hiçbir alanda insanlar harpteki kadar

¹⁸ Carl VonClausewitz, *Savaş Üzerine*, (İstanbul, Doruk Y., 200), s. 65–84.

onunla temasta değildirler. Şans ve tesadüf, bütün durumlarda belirsizliği arttırır ve olayların akışını bozar.

Harbin bu dört zorlayıcı unsuru içinde güvenlik ve başarıyla ilerleyebilmek için aklın ve mizacın büyük gücüne ihtiyaç olduğu kolaylıkla kavranabilir.

Bütün haberlerin ve varsayımların güvensizliği tesadüfün işe karışmasını o kadar sürekli hale getirir ki, harpte muharip, olayların, daima umduğundan başka türlü olduğunu görür ve bu da onun planlarını veya en azından bu planlara ilişkin düşüncelerini etkiler.

Clausewitz'e göre bu devamlı çatışmayı umulmayan mutlulukla atlatmak için muhripler iki niteliğe sahip olmak zorundadır:

İlki; bu artan karanlıkta bile onu gerçeğe ulaştıracak, kendi iç aydınlığının bazı izlerinden yoksun olmayan bir akıl; ikincisi, bu zayıf ışığı izleyecek cesaret. Diğer Fransızca *coupd'oeil* (bir bakışta olayları kavrama yeteneği) *kararlılık* olarak bilinmektedir.

Burada *coupd'oeil* kavramından sadece görme organımızı değil, daha çok manevi göz, akıl ve fikrin gözü anlaşılmalıdır. Bu kavram, ifadenin mecazî anlamından ve getirdiği sınırlamadan ayrılacak olursa, normal bir aklın hiçbir zaman göremeyeceği veya ancak uzun incelemelerden sonra bulabileceği bir gerçeğin çabucak kavranmasından başka bir şey değildir. (=Türkçe'de *irfan*)¹⁹.

Kararlılık ise, cesaretin özel durumdaki bir etkinliğidir ve eğer karakter özelliğine dönüşürse zihnin bir alışkanlığı halini alır. Fakat buradaki cesaret bedensel bir tehlikeye karşı değil, sorumluluğa karşı cesarettir; yani bir ölçüde manevi tehlike karşısındaki cesaret söz konusudur; buna Fransızcada *couraged'esprit* (insanın doğasından kaynaklanan cesaret) denir; gerçi bu da akıldan doğmasına rağmen aklın değil, ruhun eylemidir. Yalın akıl, cesaret demek değildir.

Bu şekilde kararlılığa, dürtülerin yetersizliği halinde kuşunun azaplarını ve duraksamanın tehlikelerini ortadan kaldırma görevini vermiş oluyoruz diyor, Clausewitz ve ekliyor:

Kuşkulu bir durumu ortadan kaldıran bu kararlılık, ancak akıl yoluyla yaratılabilir; daha doğrusu aklın tamamen özel bir eğiliminden doğar.

İşte bu noktada Clausewitz, harbin içinde gerçekleştiği atmosferi oluşturan dört hususa yani tehlikeye, bedensel çabaya, belirsizliğe ve rastlantıya toplu bir göz atacak olursak diyor, bu zorlaştırıcı unsurlar içinde güvenlik ve başarıyla ilerleyebilmek için aklın ve mizacın büyük gücüne ihtiyaç olduğu kolaylıkla kavranır, diye yazıyor.

Aklın ve mizacın büyük gücü ise hal ve koşullardan doğan çeşitli nedenlere göre enerji, sebat, mizaç ve karakter olarak tanımlanır.

Elbette bunlar birbirine çok yakın olmakla birlikte aynı şeyler değildir.

Öte yanda harpte büyük işler için itici güç olarak çok güçlü bir zekânın bulunması gerekir ve hemen her yerde zekâ, en önemli yardımcı güç olarak ortaya çıkmaktadır ve böylece üstün zihni yeteneklere sahip bulunmayan insanların, basit gibi görünen harp harekâtını niçin üstün bir başarıyla yönetemeyecekleri de anlaşılabilir olur.

Clausewitz işte bu noktada o halde diyor, en ast kademededen en üst kademeye kadar harpte olağanüstü başarı, özel bir dehânın işidir, diye yazıyor ve şöyle devam ediyor:

"Bir harbi veya harbin sefer dediğimiz büyük bir harekâtını parlak bir sonuca ulaştırmak için devletin üst düzeydeki durum ve koşulları(nı) çok iyi bilmek gerekir. Burada harbin sevk ve idaresi ile politika iç içedir ve başkomutan, aynı zamanda bir devlet adamıdır."²⁰

Bu anma konuşmasına hazırlanırken "dehâ" ve "askeri dehâ" kavramları arasında farklılık aramaya beni yönlüten ikinci neden; bizzat Atatürk'ün genç bir subayken başlayan, tümen,

¹⁹ Kamus-ı Türkî "irfan" için şöyle yazıyor: Bilme, biliş, anlayış, vukuf; vakıf olma, künhe varma.

²⁰ Carl VonClausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 84.

kolordu, ordu ve en sonunda bütün ordulara başkomutanlık görevlerinde sürdürdüğü yazılı emir verme ve katıldığı muharebeleri yazma ısrarı ve yeteneği olmuştur.

Onun bu özelliği Selanik'te Üçüncü Ordu Karargâhında subay eğitimi sorunlarıyla meşgul iken ortaya çıkmıştır; General Litzmann'ın "Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Talimleri" adlı eserini Türkçe'ye kazandırması ve yayımlaması bu sıradadır.

Yine o yıllarda Makedonya'da katıldığı manevraları sırasıyla raporlaştırmış ve yayımlamıştır.

1914 Mayıs'ında Sofya'da askeri ataşelik görevinde iken Binbaşı Nuri Conker'in *Zabit ve Kumandan* adlı risalesine *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* diye bir cevap yazmıştır.

1918 yılında basımı yapılan notlarında aktarılan örneklerdaha önce arkadaşlarıyla mücahit olarak katıldıkları Libya direnişinden sahnelerdir; orada kazandığı tecrübelerdir.

Çanakkale Cephesinde katıldığı askeri faaliyetlerini de *Arıburnu Muharebeleri Raporu* ve *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe* adlarıyla iki ayrı raporda yazıya aktarmıştır.

Yine 1918 yılında Yeni Mecmua'da Ruşen Eşref Ünaydın'ın yaptığı muhteşem mülakat yayımlanmıştır.

Bütün bunların rastlantı olmadığını düşünüyorum.

Kahramanımız katıldığı askeri faaliyetleri ve muharebeleri sonradan mutlaka yazılı olarak raporlaştırıyordu; buna büyük önem veriyordu...

Astlarının eğitimine büyük önem veren bir Komutan olarak harp sahasında özellikle "karar süreci" veya "düşünme yöntemi" gibi en hayati konuda ulaştığı tecrübeyi yazıya aktarmaması sürpriz olurdu...

Çanakkale Cephesi bunun için en uygun malzemeleri sağlayan harp alanı değil miydi?

Evet, Kahramanımız kendisini başarıya ulaştıran uygulamada defalarca sınıdığı kalıp veya şablonu (=arketip) cepheden ayrılışından birkaç hafta geçmeden yazıya aktarmıştı!

Dikkat ederseniz burada arketip kavramından söz ediyorum ve Atatürk'ün askeri dehâsını açıklamak için bizzat kendisinin kaleme aldığı bir arketip vardır, diyorum.

Ama öyle sanıyorum ki; önce arketip kavramını açıklamak gerekiyor.

Arketip; kalıp, şablon, model olarak kullanılan sembol davranışlar, ilkörnekler demektir.

Arketip kavramı günlük kullanımda bizde yaygın değildir; fakat uygulamada sembol, ilkörnek davranışlar sık başvurulan iletişim yapıtaşlarıdır.

Batıda İsviçreli psikiyatrist Carl GustavJang (1875-1961) arketip kavramını ilgi odağı yapmıştır.²¹

Kişisel görüşüm; 1916 Şubat'ında Mustafa Kemal'in subaylarına emir olarak hazırladığı ve dağıttığı "Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına Dair Öğütler" başlıklı "Kolordu Emri" muharebe anında bizzat kendi dimağında çalıştırdığı karar yöntemini açıklayan "arketip" olmak özelliklerini bütünüyle taşımaktadır.

Mevcut bilgilerimize göre; 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal'in *Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına Dair Öğütler* başlıklı "kolordu emri" komutası altında görevli subayların okuması amacıyla yazılmıştır. 1916 yılında Edirne Sanayi Mektebi Matbaasında basılan yayının orijinali yedi sayfa, eski harflerle ve yarım dosya kâğıdı ebadındadır; baskı adedi ve dağıtım planı hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen Şubat ayında yayımlanmıştır; çünkü Komutan ve Kolordu Karargâhı 27 Şubat günü Edirne'den ayrılmış ve Doğu Cephesinde yeni görev yerine hareket etmiştir.²²

²¹Jung, Carl Gustav; Dört Arketip, (İstanbul, Metis Y., beşinci basım 2015).

²² Mustafa Kemal Atatürk'ün Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına Dair Öğütleri, (Genelkurmay ATASE Y., 1990). Burada Tnk. Kur. Alb. İsmet Görgülü tarafından yazılan "Sunuş" kısmına bkz.

Benim arketip olarak değerlendirdiğim bu “Kolordu Emri”nde başlıktan anlaşılacağı üzere iki metin birbirinin devamı olarak hazırlanmıştı; ilki, taktik meselesinin çözümüne dair öğütlerdi; diğer kısım ise emrin kapsamı ve nasıl yazılması gerektiği yani kısa, açık, kesin olması ve emri alanın iktidar derecesi ve bilgisi üzerineydi.

1916 Şubat’ında Komutan Mustafa Kemal’in “Kolordu Emri” olarak yayımlanan bu dokümanı; harp alanlarında taktik meselesinin çözümü için, düşman ateşi altında Derne’de, Arıburnu’nda ve Anafartalar’da yönettiği birliklerin kanlı ve can alan tecrübelerinden oluşmuştu ve tümüyle onun kendi dimağının, sezış, odaklanma ve risk yönetme yeteneğinin ürünü idi. Kılıç ve kalem birlikte kullanabilen bir dehânın ışığında kaleme alınan bu öğütler - bana öyle geliyor ki- sorumluluğunu üstlendiği diğer harp alanlarında (Muş ve Bitlis’te, Filistin ve Suriye’de, Sakarya ve Dumlupınar’da) bizzat kendisi tarafından bilgelik, sabır ve cesaretle uygulanmıştı.

Komutan Mustafa Kemal bu “Kolordu Emri”nde kendi arketip’ini şöyle anlatıyordu.

Düşmanın muhtemel maksadından başlamayı tavsiye etmem, diyordu ve sözlerini açıklıyordu; bundan maksat, kararımızı asla düşmanın maksadına bağlı bırakmamaktır. Maksadı belli ve kesin olan ve onu elde etmek için bütün kuvvetini kullanan kimse, düşmanın maksat ve tedbirlerine göre harekâtını kararlaştırmaya çalışandan manen üstündür. Düşman kuvvetlerine göre kesin karar almayı beklemek, genel olarak kıymetli bir zamanı kaybetmektir.

Onun arketip’inde can alıcı kısım şu üç soru idi:

Peki, somut olarak harp alanında nasıl davranılacaktır?

Taarruz mu etmek lazımdır?

Müdafaaya mı karar vermek uygundur?

Muharebeden kaçınmak mı gerekmektedir?

Buna, diyor; düşmanın varsayılan kuvvetinden çok, vazife ve vaziyet karar verdirir.

Ve ilginç bir yola işaret ediyor:

Düşmanın mümkün olan düşüncelerini meydana çıkarmak için en iyi vasıta, zihnen düşman tarafına geçmek ve onun bakış açısıyla meseleyi çözmektir.

Akıllı düşman muhakkak bizim en az arzu ettiğimiz şeyi yapar çünkü...

Atatürk’ün askeri dehâsı tam buna odaklanır; buna sezış diyoruz...

Seziş, bilgelik; odaklanma sabır ister, bunlar da yetmez...

Üçüncü olarak riskin yönetilmesi gerekir; o ise cesaret ister...

İşte Atatürk’ün askeri dehâsı budur!

Seziş, odaklanma, riskin yönetilmesi!

OKUMA LİSTESİ

Adasal, Rasim; *Yeryüzü Tanrıları Liderler Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi*, (İstanbul, Minnetoğlu Y., 1979).

Akçakayalıoğlu, Cihat; “Dâhi Atatürk”, *AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 2, Sayı 8 (1991).

Anıt, Ali Kadri; *Dünya Yüzünde Tarih Yaratan Simalar*, (İstanbul, Tan M., 1945).

Ataman, Ayşegül; “Üstün Zekâlılar ve Üstün Yetenekliler”, meb12.meb.gov.tr/dosyalar/2014/ünite11pdf

Aydıntan, Belgin; “Ruhsal Zekânın Dönüştürücü Liderlik Üzerine Etkisini Araştıran Uygulamalı Bir Çalışma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2(2009).

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı; *Atatürk: Yetişmesi, Kişiliği Devrimleri*, (Erzurum, Atatürk Üniversitesi Y., 1973).

Bayur, Yusuf Hikmet; *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri*, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 1990).

Carlyle, Thomas; *Kahramanlar*, (Çev. Reşat Nuri Gültekin), (İstanbul, Semih Lütfi K., 1943).

Clausewitz, Von Carl; *Savaş Üzerine*, (Çev. Selma Koçak), (İstanbul, Doruk Y., 2008).

Çağlar, Doğan; "Üstün Zekâlı Çocukların Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3 (1972).

Enç, Mitat; "Eğitimde Önder Yetiştirme Sorunu", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1 (1971).

Eroğlu, Hamza; *Atatürk'ün Üstün Kişiliği*, (Ankara, Işın M., [1980]).

Gawrych, George W.; "Siyasi ve Askeri Dehâ Olarak Atatürk", *TİSK Anma Konuşması* (9 Kasım 2007).

Gawrych, George W.; *Genç Atatürk*, (Çev. Gül Çağalı Güven), (İstanbul, Doğan K., 2014).

Gelb, J. Michael; *Dehânızı Keşfedin*, (Çev. Handan Balkara), (İstanbul, Boyner Y., (2002) 2003).

Gökay, Fahreddin Kerim; "Tarihî Şahsiyetlerin Karakterolojik Tetkikleri", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1 (1944).

İlhan, Suat; *Atatürk ve Askerlik*, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 1990).

İnan, Afet; "Atatürk'ün Karakter Hususiyetlerinden Birkaç Örnek ve Onun Son Günleri", *AÜDTCF Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3 (1950).

Jung, Carl Gustav; *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), (İstanbul, Metis Y., beşinci basım 2015).

Karal, Enver Ziya; "Atatürk'ün Asker Kişiliği", *Atatürk ve Devrim*, (Ankara, ODTÜ Y., yty), s. 1-24.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; *Atatürk*, (İstanbul, Remzi K., 1946); tekrar basım (İstanbul, Birikim Y., 1981).

Olcaytuğ, Rükneddin Fethi; *Atatürk Hakkında Bazı Düşünce ve Tetkikler*, (İstanbul, İktisadi Yürüyüş Matbaası ve Neşriyat Yurdu, 1943).

Örnek, Turan; *On Kasım'ın 30'uncu Yıldönümünde Atatürk*, (İzmir, Ege Üniversitesi Y., 1969).

Özdemir, Hikmet; "Türk Yarıbayın Dünya Harbi Öngörülleri", *Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4 (Sonbahar 2014).

Özdemir, Hikmet; *Atatürk'ün Harp Kavramına Bakışı*, (İstanbul, Harp Akademileri Y., 2012).

Öztekin, Ayşe; "İbn Arabî'nin 'Ayan-ı Sabite'si ile Jung'un 'Arketipler'i Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:1 (2011), s. 293-303.

Sayıllı, Işık; "Biyografi: Prof. Dr. Rasim Adasal", *Kriz Dergisi*, Sayı 7 (2), s. 37-41.

Taneli, Baha; "Atatürk'ün Çocukluğu", *Ege Pediatri Bülteni*, 6 (3), 1999.

Türsan, Nurettin; "Atatürk'ün Askeri Dehâsi", *Harp Akademileri 1987-1988 Öğretim Yılı İlk Dersi*, (İstanbul, Harp Akademileri, 1987).

Volkan, Vamık ve diğerleri; "Liderlerin Psikodinamikleri ve Karar Verme Süreci", (Çev. Birsen Ceyhun Özdemir), *Mindand Human Interaction*, Vol. 9, No. 3 (1999).